

Posljednji Kafkin proces

Je li se **Franz Kafka** osjećao kao Židov? Sam je na to pitanje odgovorio 1914. godine u prepoznatljivom duhu koji nikad nije dopuštao nikakvo svrstavanje: "Što imam zajedničko sa Židovima? Jedva da imam išta zajedničko sa samim sobom"

Dvije države i dvije žene u 'kafkijanskoj' borbi za piščevu literarno nasljede

Franz Kafka
Svojim je likovima oduzimao etnički identitet, korijene i tradicije, često i prezime

Piše Nataša Vlašić Smrekar

Vjerotinjno nikad nitko neće uspeti izbrojiti koliko je puta stvarnost u sudnicama bila nalik onoj kakvu je u svojim romanima prikazao Kafka, no da će se stvarnost posmrtno poigrati i samim autrom "Procesa", kafkijanski režiravši bitku za njegovu književnu ostavštinu, priča je bez premca. Poznato je da je Kafka uputio svog najboljeg prijatelja Maxa Broda da se svi njegovi rukopisi spale nakon njegove smrti. Brod nije poslušao

njegovu predsmrtnu želju, sačuvao je "Proces", "Pismo ocu" i druge neobjavljene i nedovršene rukopise, što bi možda i bila izdaja da nije skrbio za Kafku i Kafkinu književnost i tijekom cijelog njegova života, potičući ga da piše i pomažući mu da objavljuje, apsolutno uvjeren u njegov genij. Gotovo stoljeće nakon što je Franz Kafka 1924. izdahnuo od tuberkuloze u sanatoriju u Kierlingu pokraj Beča, veći dio njegove književne ostavštine pripao je Izraelskoj nacionalnoj knjižnici u Jeruzalemu, nakon procesa koji su godinama vodili Izrael i Njemačka, dvije moćne zemlje koje su polagale pravo na ime ovog slavnog praškog Židova koji je pisao na njemačkom, i dvije žene koje su se uplele u ovu veliku igru.

Američko-izraelski pisac, novinar i prevoditelj Benjamin Balint objavio je već 2018., nedugo nakon presude izraelskog vrhovnog suda, uzbudljivu povjesnu i biografsku priču kako o sudsini Kafkinih spisa tako i njezinim protagonistima, od Kafke i Broda do

Eve Hoffe koja je kao posljednja u nizu naslijedila ove dragocjene rukopise. Knjiga je promptno objavljena i na hrvatskom u izdanju Tim pressa i prijevodu Marka Marasa. Kako nam je rekla urednica Dijana Bahtijari, djelo je aktualno, a hrvatsko izdanje Balint je dopunio pogovorom s najnovijim informacijama o sudsini spisa, u kojem je upozorio i na posljedice koje će procesi iz Izraela imati na buduća sudska vezana uz autorska prava.

Pronađeno u kovčegu

Jedno je sigurno: priče ne bi bilo da Max Brod, i sam književnik, nije dva puta spasio rukopise; prvi put pogazivši obećanje koje je dao Kafki, drugi put 1939. vukuci kovčeg nabrekao od spisa iz Praga posljednjim vlakom koji je prešao njemačko-poljsku granicu na putu u Jeruzalem. I sam Židov, Brod se u budućem Izraelu, tada još Palestini, spasio od nacističkog progona. Nakon Brodove smrti i smrti njegove tajnice i prijateljice Esther Hoffe s kojom je otputovala u Jeruzalem,

u kojem su zajednički radili na rukopisima i kojih je darovao svu svoju ostavštinu uključujući i Kafkine originale, slijedi završni proces – pravosudna bitka koju su Izrael, a posredno i Njemačka vodili protiv Esther i njezine kćeri Eve. Autor nas upoznaje s ove dvije osebujne žene kojima su Brod i Kafka znaciili više od slova na papiru i koje su osjećale da im nitko nema pravo oduzeti osobno vlasništvo, ma koliko ih uvjerali da Kafka treba postati javno dobro. Doista, kome su trebala pripasti njegova djela o kojima je godinama skrbio, uređivao ih i objavljivao Brod: zemlji u kojoj su u holokaustu stradale Kafkine tri sestre ili država koja nije ni postojala u vrijeme njegove smrti? Brod je umro 1968. Esther Hoffe oporučno je ostavio svoju imovinu uz uputu da se nakon njezove smrti sva njegova književna ostavština smjesti u knjižnicu Hebrejskog sveučilišta u Jeruzalemu ili neki drugi javni arhiv u Izraelu ili inozemstvu... "Gospoda Hoffe odredit će koju će od tih ustanova izabrat i pod kojim uvjetima", zapisao je.

Brod u svojoj uputi Esther Hoffe nije izrijekom spomenuo Kafku. Pet godina nakon njegove smrti Izrael je prvi put uložio žalbu strahujući da bi Hoffe mogla prodati Kafkine rukopise u inozemstvu. Zahtjev države tad je odbijen, presuda je glasila da Esther Hoffe za života može postupati s Brodovom ostavštinom kako želi. Iako nije bilo baš tako. Esther je u ljetu 1974. zadržana u zračnoj luci u Tel Avivu pod sumnjom da pokušava iznijeti vrijedne rukopise. U njezinu kovčegu nađene su kopije nekih Kafkinih pisama, a Izraelom se prepričavala anegdota: što je najgore što možete reći kad vas sigurnosni agent u zračnoj luci u Tel Avivu pita jeste li sami spakirali kofer? Ne, pomogla mi je Esther Hoffe. Originalni rukopis Kafkina "Procesa" Hoffe je ipak ponudila na dražbi 1988. u aukcijskoj kući Sotheby's u Londonu. Njezin pokusaj izazvao je uzbunu u međunarodnim kulturnim krugovima. Stručnjaci su upozoravali da se može dogoditi da djelo završi u vinskom podrumu nekog anonymnog bogataša. Kafkina nečakinja Marianna Steiner (koja nikad nije zatražila ostavštinu) i "kafkolog" iz Oxforda Malcolm Pasley intervjuirali su kako bi njemački državni arhiv u Marbachu, koji je u posjedu najveće zbirke židovskih djela na svijetu, licitirao za rukopis "Procesa". Njemačka je finansijski pomogla arhiv i kupila Kafku za milijun funta, što je bila najviša cijena ikad plaćena za neki moderni rukopis. Zašto se Njemačka toliko

nastojala domaći Kafke? Istina je da je Kafka pisao na njemačkom, da su njegov kulturni kanon činili Goethe, Schiller, Schopenhauer... i da kroz povijest politički rascjepkan njemački narod pronalazi sam sebe u njemačkoj književnosti. Pravi razlog ipak treba tražiti u neposrednijoj prošlosti. Poslijeratnoj Njemačkoj Kafka je trebao poslužiti kao sredstvo za odbacivanje nacističke prošlosti, povratak njemačkog jezika koji još nije uprljao Hitler, brisanje moralnih mrlja iz prošlosti. Njemačka je željela zaboraviti nebulozu da Židovi ne mogu autentično ovladati njemačkim jezikom, o čemu je Kafka vizacionarski pisao prije pojave nacizma u djelu "Der Jude" u kojem je glavni protagonist majmun koji govori. Kako piše Balint, u sporu u Izraelu Njemačka je htjela ostaviti dojam da ne postupa u ime Njemačke, nego u ime književnosti, kao takve, da predstavlja europski univerzalizam nasuprot izraelskom partikularizmu.

Internacionalan i Europoljanin

Kafka nije bio Nijemac, napisao je slavni američki književnik Philip Roth, "bio je do svoje srži Pražanin njemačkog izričaja i sin praških Židova". Pripadao je židovskoj manjini unutar njemačke manjine unutar češke manjine unutar heterogenog Austro-Ugarskog Carstva, što je bio teret koji je dijelio s Brodom, zamjećuje autor. Hrvati, koji su i sami dijelili sudsbinu manjine u Austro-Ugarskom Carstvu, mogu razumjeti tu poziciju, kao što je još bolje mogu razumjeti pripadnici manjina u Hrvatskoj ili bilo koj drugoj bivšoj austro-ugarskoj sastavničici. Dakle, Kafka se osjećao kao Židov? Sam je na to pitanje odgovorio 1914. u prepoznatljivom duhu koji nikad nije dopuštao nikakvo svrstavanje: "Što imam zajedničko sa Židovima? Jedva da imam išta zajedničko sa samim sobom." Kafka nije bio gorljivi cionist kao njegov prijatelj Brod. Istina je da je sanjario o tome da odseli u Palestinu, ali i da to nikad nije učinio, istina je da ga je zanimalo što se događa u drevnoj židovskoj postojbini, ali bilo kakvo određivanje prema naciji ili vjeri njemu je bilo tuđe. Svojim je likovima oduzimao etnički identitet, korijene i tradicije, često i prezime, stvorio je Josefa K., postao je pisac kojeg prepoznajemo samo po inicijalu. Bio je internacionalan i Europoljanin, najveći njemački modernist koji je u tjeskobu suvremenog čovjeka uronio dublje od ikoga. Za Izraelce je Kafka bio slab, pasivan i pesimističan, njegov osjećaj nemoći cionisti su odbacivali. Izraelskim Židovima

Knjiga na stolu

Denis Derk

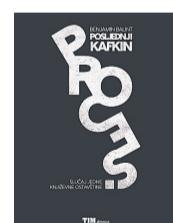

bliži je kralj David nego Josef K., piše Balint. Kafka nikad nije ušao u izraelski kanon ni u projekt nacionalne obnove, Izrael ne dodjeljuje Kafkinu nagradu, nigdje u Izraelu nema Kafkine ulice. Do danas tamo nema hebrejskog izdanja Kafkinih sabranih djela (za usporedbu, njegova odabranja djela na hrvatskom objavljena su 1977. u osam svezaka), prva konferencija o Kafki koju su organizirali Izraelci održana je tek 1991., njegovi su prijevodi na hebrejski kasni... Ali zašto je onda Izrael inzistirao na Kafkinoj ostavštini? Zašto je izraelska država ponovno otvorila sudski proces u kojem je 40 godina ranije presuđeno u korist Esther Hoffe? Autor nas izvještava da se tijekom cijelog suđenja Izrael ponašao kao da ima pravo na sva židovska kulturna djela prije osnutka države. Da materijalna dobra daju pravo Židovima na život, pisao je još Kafka. Mlada izraelska država uključila se u kulturni rat s Njemačkom nesumnjivo i zato da bi podigla svoj ugled i da bi, ne samo istakla Kafkino židovstvo, nego i definirala da Kafka nije njemačko književno blago. Izrael je u završnu bitku za Kafkinu ostavštinu krenuo ipak tek nakon što Brod i Esther Hoffe više nisu mogli govoriti u svoje ime. Eva Hoffe prvi se put pojavila na sudu da bi branila svoje pravo na Brodovu književnu ostavštinu 2007., spor je izgubila 2012. kao već 82-godišnjakinja. Rasprave su tada završile presudom koju je sutkinja počela citatom iz Kafkina "Procesa": "Nijedan spis nikad nije izgubljen, a sud nikad ne zaboravlja." Sud je odbacio Evin zahtjev za ovjeru majčine oporuke i prihvatio argument izraelske države da Brod svoju ostavštinu, pa i Kafkine spise, nije oporučno darovao Esther Hoffe, nego joj ih je samo povjerio. Prema ocjeni suda, Esther nije poštovala Brodovu želju, nego je spise darovala kćerima Evi i Ruth. Eva Hoffe ulo-

žila je žalbu na ovu presudu 2015. Godinu poslije žalba je odbijena. Sud joj je naložio da kompletan Brodovu ostavštinu mora predati Izraelskoj nacionalnoj knjižnici u Jeruzalemu bez šekela naknade ili mogućnosti žalbe. Kafka nije spomenut, no jasno je da je jedino čega se Izrael želio domoći bilo njegovo kulturno blago. Parafrizirajući prvu rečenicu Kafkina "Preobražaja", Benjamin Balint je napisao: "Kad se Eva Hoffe jednog jutra u kolovozu 2016. probudila u Tel Avivu iz nemirnih snova, postala je svjesna da se preobrazila u razbaštjnenu ženu".

Iz sefa u Jeruzalem

Balintu je priznala da se cijelo vrijeme suđenja osjećala kao životinja koju vode na klanje, kao da je silovana. Rekla mu je da su je rukopisi jednak povezivali s majkom kao i s Brodom, koji joj je bio životni mentor, i da je uvjereni da će Izraelci na koncu prodati Kafku Nijemcima. Za života je optuživana da čuva Kafkine rukopise u užasnim uvjetima, da je u njezinu stanu više žohara nego mačaka. Umrla je u kolovozu 2018. U travnju ove godine švicarski je sud odobrio da se dio Brodove ostavštine iz sefova banaka u Zürichu pošalje u Jeruzalem. U svibnju je njemačka policija predala gotovo 5000 nepoznatih stranica iz Brodove ostavštine izraelskom veleposlaniku u Njemačkoj. Rukopisi su navodno ukradeni iz stana obitelji Hoffe u Tel Avivu. Većinu toga otkupila je Izraelska nacionalna knjižnica. Odluku izraelskog Vrhovnog suda neki su pozdravili, drugi osudili. Prema pisanju liberalnog izraelskog dnevnika Haaretz, odluka je krivi izbor "nacionalističkog sentimleta i domaćih interesa umjesto univerzalnih objektivnih interesa i književne kulture". Što bi na sve to rekao Kafka? U svom dnevniku pisao je o beskrajnoj čežnji za nezavisnošću i slobodom u svemu. U pismu zaručnici Felice Bauer dao je naslutiti da će ga proturječno svojatati, da se neće moći odlučiti pripada li njegova proza njemačkoj književnosti ili državi koja sebe smatra predstavnicom Židova iz cijelog svijeta. "Jesam li ja cirkuski jahač na dva konja? Na žalost, nisam nikakav jahač, nego ležim nauznak na zemlji." Kafka je odvojio sebe i svoje pisanje od balasta nacionalne i vjerske pripadnosti. Oblikovao je našu predodžbu o krizi tradicionalnih vrijednosti u 20. stoljeću. Samome Kafki možda bi najviše bilo svojstveno da se složi s prijedlogom izraelske pjesnikinje Lali Michaeli da bi rukopise trebalo poslati na Mjesec.

Posljednji Kafkin proces
Knjigu je napisao pisac, novinar i prevoditelj Benjamin Balint, u Hrvatskoj ju je objavio Tim press

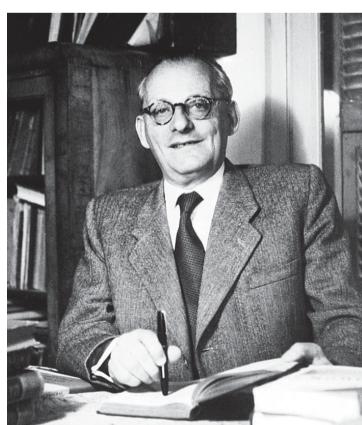
Svatko od nas mogao je napisati ovakav roman kada bi imao emotivni, lucidni i literarni dar Mihaele Gašpar

Mihaela Gašpar objavila je peti roman. "Nemirnici" joj je objavio Disput pod uredničkom paškom Josipa Pandurića. Ako je Karakaševa "Proslava" obilježila prvi dio ovogodišnje hrvatske literarne produkcije, "Nemirnica" bi svakako trebala obilježiti njezin drugi dio. Trebala bi, što ne znači da hoće jer su i dosadašnje knjige Mihaele Gašpar bile više nego odlične (uz četiri romana tu je i zbirka priča "Slatkiš, duhan, britva"), ali nisu snažnije zaintrigirale ni literarni, klanovski ulančan ceh ni članove žirija šarolikih i sve brojnjih hrvatskih literarnih nagrada. Šteta za hrvatsku kulturu. O čemu Mihaela Gašpar, inače kiparica po zanimanju, piše u svojoj "Nemirnici"? O čovjeku, naravno. O njegovoj psihi itekako ovisnoj o ljudskom tijelu i njegovim ograničenjima. O ljudskim sjećanjima i osjećajima. O ljudskoj krhkosti. O gubitku bračnog partnera, o starosti i samoci koje ljudi pune neizrecivim strahom, o suicidalnim staračkim mislima, o lažima kojima je ispunjen baš svaki naš pokušaj života.

Svatko od nas je lik u "Nemirnici", baš kao što je svatko od nas mogao napisati ovakav roman, naravno, kada bi imao lucidni, emotivni i minuciozni literarni dar kakav ima Mihaela Gašpar, nepretenciozna književnica čija je literatura itekako pretenciozna. Bilo bi jako loše da je obratno. Ima "Nemirnica" sve što roman treba imati. Napose se to odnosi na glavni lik, ostarjela urara Josipa Majdaka koji nakon dramatične ženine smrti saznaje da mu je srce na izmaku snaga pa se sjeća prohujala života, dočekujući smrt bez neke velike potrebe za nastavkom života. Majdak je čovjek koji je odustao, a takvi su preplavili hrvatske ulice i hrvatsko društvo. Njihove su aure svuda i to i nije baš najljepši osjećaj, ali tim se problemom gotovo nitko ne bavi, a nije nevažan. I nema tu materijalnih ni materijalističkih rješenja. Samo onih emotivnih. A ona su najskuplja i mnogima, nažlost, nedostigna i nedostupna jer ovise o ljudskoj energiji i empatiji. A one se ne rađaju iz mržnje i netolerancije.

Autorica Majdakov uobičajeni,

svakodnevni život ne umata u društveno-političke oblatne. Nema ovaj roman danas tako često zloupotrebljavanu povijesnu dimenziju, ne bavi se političkim preokretima i diktaturama, ne sudi ljudima s kvazipovijesne distance, ne drži političke prodike, ne docira nikome i nikada. Josip Majdak nije ni s jedne strane željezne zavjese, a mogao bi nam biti susjed, rođak, priatelj, poznanik ili obrtnik kojem nosimo pokvarene satove. Čovjek koji je imao mladenačku ljubav, poneku djevojku, jednu ženu i jednu kćer, jednu ljubavnicu (a možda i više njih) i ostao udovac ostavljen na milost i nemilost vlastitoj praznini plačajući tako danak svom patrijarhalnom načinu života u kojem je žena dobrovoljno i samoprijegorno sve radila umjesto njega. Pa je on bez žene kao nemoćna beba bez majke, potpuni siročić kojem je i vlastito dijete strana, nepoznata obala na koju se ne želi ili ne može iskrpati. Majdak nije mačo-muškarac, dapače, ali je igrao mačističku ulogu kao pater familias jer je tako bilo normalno u društvu koje vječno tapka u mjestu i ne želi promjene. A uz to je i kvarni, egoistični čovjek kao i svi mi čiji je prosječni život prepun većih i manjih grijeha, a oni manji su teže oprostivi od onih velikih jer su potpuno neologični, nepotrebni i banalni. Ali kod manjih grijeha je i manje kajanje, što zna i naš Majdak koji je cijeli život morao jako paziti na novac, pretvorivši se u uskogrudnog škrca kojeg tamne sjene prošlosti ipak opsjedaju i paraliziraju, i to u trenutku kada se baš morao nastaviti kretati, makar kao pas na bezobrazno kratkom povocu. "Nemirnica" je potresni i mudri roman o gubitku koji nije privremen nego trajan. Gubitku kojeg nekada i sami priželjkujemo kada više nemamo snage za borbu s jačim protivnicima od nas kao što su to bolest, smrt ili fizička nemoć. Kada nas elementarne fiziološke potrebe natjeraju na bijes, mržnju i totalno poniženje, pa postajemo beskrajno zločesti i nepravedni. I kada počnemo sumnjati u svoje odluke i njihovu ispravnost, a bolji život zapravo nismo ni zaslужili.

Priče ne bi ni bilo da Max Brod dva puta nije spasio rukopise